

Галина Мазоха (м. Переяслав-Хмельницький)

ЛИСТИ Г. СКОВОРОДИ ДО М.КОВАЛИНСЬКОГО: ЖАНР, СПРИЙНЯТТЯ, ТРАДИЦІЯ

Анотація. У статті комплексно досліджено листи Г. Сковороди. Синтезовано наукові підходи до вивчення останніх, проаналізовано тенденції і закономірності еволюції кореспонденцій. З'ясовано домінанти письменницького листа, запропоновано нові інтерпретації багатьох кореспонденцій письменника, які не потрапляли в поле зору дослідників.

Ключові слова: лист, кореспонденція, жанр, новаторство, домінанта, традиція.

Аннотация. В статье комплексно исследованы письма Г.Сковороды. Синтезированы научные подходы к изучению последних, проанализированы тенденции и закономерности эволюции корреспонденций. Выявлено доминанты писательского письма, предложены новые интерпретации многих корреспонденций писателя, которые не попадали в поле зрения исследователей.

Ключевые слова: письмо, корреспонденция, жанр, новаторство, доминанта, традиция.

Letters of H. Scovoroda to M. Kovalynskiy: genre, acceptance, tradition

Annotation. The letters of H. Skovoroda were comprehensively studied in the article. The scientific approaches for the ones ' studying were synthesized; the trends and patterns of correspondence evolution were analyzed. The writer's letter dominants were discovered and the new interpretations of writers correspondence — which were never enlightened by the researchers - were prompted.

Key words: letter, correspondence, genre, innovation, dominant tradition.

Важливою складовою літературної спадщини Г.Сковороди «самородного українського філософа» (С.Єфремов) є його епістолярій, найвагоміше

першоджерело для рецепції художнього світу митця. І це не випадково, адже листи демонструють багатогранність духовного життя, індивідуальні особливості мислення, стиль, ті чи інші художні, культурні та суспільні тенденції, до яких були причетними майстри слова. Через те, у моменти особливого внутрішнього перелому в житті суспільства, а, отже, і в літературному житті тривав і триває рух у глибину національних джерел, невіддільний від вдумливого засвоєння спадщини вітчизняних майстрів слова, серед яких чільне місце посідають епістолярні діалоги Г.Сковороди, які кваліфікуються нами як товариські (мова тут йде про кореспонденції письменника до М.Ковалинського). При цьому враховуються структурні та змістові ознаки тексту, а також передбачається, що автор і адресат перебувають у дружніх стосунках. Цей жанровий різновид кореспонденцій не тільки виконував функцію носія певної інформації, а й був єдиною можливістю, формою, засобом вияву естетичної потреби.

Про значення й сенс листування у власному житті Г.Сковорода висловив думку в кореспонденції до свого вихованця М.Ковалинського, датовану 12.07.1763 р.: «Подібно до того, як музичний інструмент, якщо ми його слухаємо здалеку, здається для нашого слуху приємнішим, так бесіда з відсутнім другом звичайно буває набагато приємнішою, ніж з присутнім. Особливо з тобою у мене виходить так, що я тоді більше люблю тебе і прагну твоєї найприємнішої бесіди, коли ти відсутній, і коли б участі тіла душа з душею безмовно і безтілесно розмовляє і проводить разом час. Тоді ніяка відстань і ніяке пересичення не зменшує приємності, а навпаки, її збільшує, насолода все більше зростає, бо зовсім інше положення і стан невидимого, ніж тілесного і тлінного. Ці міркування не останнє місце посідають серед тих, якими я звичайно пом'якую прикрощі життя» [8; с.306].

Як бачимо, листи Г.Сковороди до свого учня дають нам змогу прилучитися до авторської інтерпретації проблем людської екзистенції, світовідчуття, аристократизму почуттів, доброзичливості, філософії серця (за теорією кордоцентризму) майстра слова. Прочитані водночас кореспонденції ніби стягують в єдиний етичний і естетичний вузол проблеми творчості, є яскравою

ілюстрацією товариських стосунків з адресатом, свідченням їх світоглядного взаємопритягання. Адже в кожен лист вкладено багато думок, спостережень, усього того, чого Г.Сковорода навчився сам, а також сам і збагнув. Відтак така кореспонденція могла стати для нього майстернею, сповідальнею, навіть чернеткою наступного твору і іде всім вищезгаданим вкупі, але майже ніколи простим переліком подій, адже для письменника роздуми з пером у руці - це спосіб існування. Такі листи «здатні давати сьогодні й зовсім нові враження та доповнення <...> сучасних знань та уявлень. Звідти випромінюються такі живі людські риси, така принадна гра чистої літературної пристрасті, насиченої думки, такі спалахи незамаскованих людських почуттів» [3; с.109].

Як ми знаємо, література кожної доби є системою, що покликана «обслуговувати певні літературні й нелітературні потреби і яка володіє певною мірою внутрішньою стійкістю» [5; с.74]. Системна значимість чітко простежується і на жанровому рівні: місце кожного окремого жанру визначається його приналежністю до всієї жанрової структури в цілому, а функції й ознаки жанру змінюються внаслідок літературної еволюції, зміни стилів, шкіл, літературних смаків. «Справа не тільки в тому, що одні жанри приходять на зміну іншим, і жоден жанр не залишається для літератури «вічним», - справа ще й у тому, що змінюються самі принципи виділення окремих жанрів, змінюються типи і характери жанрів, їх функції в ту, чи іншу епоху» [5; 92].

Сучасний літературознавчий дискурс засвідчує, що листи окремих періодів мали свої особливості, «змішування яких, або підкреслення їх як універсальних, не може принести користі» [9; с.6]. І справді, для того, щоб розкрити характер листа, необхідно мати уяву про ті вимоги, які висувала до листів теорія епістолярного стилю того чи іншого часу. Отже, є сенс говорити, що епістола завжди, зокрема, щоразу у нових конкретно-історичних умовах, певному часопросторовому континуумі — зовсім інша. Тобто відносно стабільний набір ознак, які визначають жанрово-стильову домінанту кореспонденції та є доконче необхідними для її існування, за певних обставин можуть зазнавати певних змін. Останнє обумовлено як своєрідністю творчої

манери автора, так і змінами, привнесеними певною добою та національною специфікою.

В Античну та в добу Середньовіччя, як і в пізніші періоди, приватному листу як акту комунікації надавалось різного значення, постійно підкреслювалась і виступала на перший план якась певна, найхарактерніша із властивих для нього ознак. Так, якщо в античності найголовнішим в епістолі вважалося вираження дружби між дописувачами, то в середньовіччі, паралельно з цим великого значення, з одного боку, отримала інформативна функція, а з іншого - спостерігається посилення панегірично-хвалебного елементу у зверненні до адресата. У сфері ж самого епістолярного повідомлення — змістове наповнення листа втрачає свої позиції на користь абстрактній епістолярній формі. Таким чином, форма постійно превалює над змістом.

Листування доби Відродження стає формою розваги, коли знать та впливові особи шукали добровільних кореспондентів для «епістолярного діалогу». За відсутності преси, як стверджує Н. Петриченко, побутова кореспонденція слугувала засобом передачі інформації, зокрема й політичної, наукової та літературної [7; с.12].

Листування кінця XVI й до першої чверті XVIII ст., коли в європейському мистецтві панівне становище займав художній напрям бароко, характерними ознаками якого були «мінливість і поліморфність, оскільки воно було художнім вираженням рухливої і суперечливої історичної доби» [6; с.131-132], являє собою пишномовні епістоли, психологічно відточені, насичені емоційною патетикою.

Представники класицизму в епістолярному жанрі домагалися від листа логіки, послідовності, зв'язку. З цією метою необхідно було дотримуватися суворої композиції та точності мови. Недотримання норм у листуванні вважалося невіглаством.

В історії європейського епістолярного мистецтва XVIII століття належить виняткове місце. У згаданий період особливо зростає естетична функція письменницького листування, посилюється його значимість у літературному процесі. В епістолографії утверджуються теорії **листа-розмови**

та **листа-визнання**. До першого різновиду кореспонденцій ставилися вимоги як до форми уявної розмови з адресатом, а метою листа-визнання стала сповідь автора. Власне епістола починає розглядатися як джерело розуміння автора, а критеріями оцінки стають оригінальність, ступінь вираження особистості, а не чітке дотримання правил та стилістичних норм.

На лист дивилися як на записану розмову, вільну й спонтанну, як на особливий рід літератури, що відрізнявся від трактатів, проповідей та елегій. І хоч про все передбачалося писати в кореспонденції, від неї очікували новин і фактів, а найголовніше- відображення особистості автора [11]. Через те, у другій половині XVIII ст. приватний лист сприймається сучасниками як явище літератури (Ю. Тинянов).

Листування Г.Сковороди не мислиться поза межами культури його часу і, водночас, в силу жанрової специфіки (це особливий приватний епістолярій, який належить і сфері побуту й почасти літературі) дія в ньому риторичного принципу хоч була і не виключеною, однак могла зустрічатися непослідовно й необов'язково.

Г.Сковороду можна з упевненістю зараховувати до тих майстрів слова, листи яких варто розглядати крізь призму образу самого автора, власне через розуміння ним духовного світу, що вимагає з'ясування уявлення письменника про сенс життя, щастя, яким він бачить ідеал людини, яке місце в ієрархії цінностей займають такі поняття, як честь, відданість, гідність. У своїх кореспонденціях митець орієнтувався з одного боку на традиції найближчих попередників, а з іншого — освоював те нове, що з'являлося. У нього лист майже вивільняється від риторичних умовностей, орієнтує автора на вільне самовираження, відображаючи при цьому особливості його світогляду. Сутність кореспонденцій Г.Сковороди відзначається гострим відчуттям співрозмовника, умінням вести з ним невимушену дружню розмову й водночас самоаналіз робить його листи особливо вагомими; ***«Надмірність породжує пересиченість, - читаємо в одному з листів до М.Ковалинського, датованого липнем 1762 р., - пересиченість-нудьгу, нудьга ж душевний смуток, а хто хворіє на це, того не можна назвати здоровим. Немає години, не придатної для занять корисними науками, і хто помірно, але постійно вивчає***

предмети корисні як у цьому, так і в майбутньому житті, тому навчання не труд, а втіха» [8; с.221]. З іншого листа, датованого початком жовтня 1762 р.: дізнаємось «Посилаю тобі зразок розмови душі, яка мовчки веде бесіду сама з собою, ніби грою втішаючи себе, і, як орел, літає по високих і широких небесних просторах і ніби бореться. Важко уявити, наскільки це приємно, коли душа вільна і відречена від усього, подібно до дельфіна мчить у небезпечному, але не безумному русі. Це щось велике і властиве лише найвеличнішим мужам і мудрецам» [8; с.231].

В історії епістолярної літератури Г.Сковороду не можна вважати класиком означеного жанру. Письменника також не можна вважати традиціоналістом у тому розумінні, що він не тільки наслідував певні традиції. Але, напевне, ще більш неприйнятним був для нього пафос відкриття чогось зовсім нового. «Щоб бути класиком жанру, треба перевершити своїх товаришів по жанру, а для того, щоб перевершити, потрібно від них хоч чим-небудь відрізнятись... Будь-яка хрестоматія пропонує в якості проби зразків кожного жанру винятково найкращі: але за формулою Гете, «усе досконале в своєму роді має вийти за межі свого роду». Видатне, за самим змістом слова видається, виходить-за межі свого роду» - пише С.Аверинцев [1; с.103]. Проте, на наш погляд, у листах Г. Сковороди, як у фокусі, поєднались певні тенденції літератури того часу. Тобто кореспонденції митця у багатьох випадках пов'язані зі своєрідним характером доби Просвітництва.

Майже всі особливості, притаманні творчому методу Г.Сковороди в інших літературних жанрах, віднаходять свій той чи інший вияв у його приватному листуванні. В окремих випадках кореспонденції є шматками публіцистичної прози, що не відрізняються від його повних пафосу проповідей, у інших — вони природно зближуються з його кращими філософськими трактатами та діалогами. Варто також відзначити, що стиль кореспонденцій письменника такий же самобутній і неповторний, як і все те, що ним створено.

Однак, значення приватного листування Г.Сковороди цим не вичерпується, адже ці кореспонденції привідкривають перед нами його світ, дають змогу залишитися з митцем наодинці, хоч найчастіше письменник пише не стільки про себе особисто, як про те, що хвилює його душу: «Що є

огиднішим за любов вульгарну, удавану, і, навпаки, що є більш божественним, ніж любов християнська, тобто істина? — Розмірковує митець у листі, датованому лютим, 1763 р. - Що таке християнська релігія, як не істинна і досконала дружба? Хіба Христос не встановив, що відзнакою його учнів є взаємна любов? Хіба не любов все поєднує, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує? Хіба не називає Бога любов'ю його найулюбленіший учень Йоанн? Хіба не мертвою є душа, позбавлена істинної любові, тобто Бога? Хіба всі дарунки, навіть ангельська мова, не є ніщо без любові? Що дає основу? -Любов. Що творить? -Любов. Що зберігає?- Любов, любов. Що дає насолоду? - Любов, любов, початок, середина і кінець, альфа і омега. Завершу коротко: Від тебе початок, у тобі ж і кінець» [8; с.277]. З іншого листа, датованого 29.08.1763 р.: «Якщо велика справа - панувати над тілами, то ще більша - керувати душами. Важливо дарувати золото, що царі звичайно роблять, але хіба не важливо привести до золота мудрості? Яку індійську перлину можна порівняти з таким найдорогоціннішим камінням, як похвальна непорочність? Якщо важливо лікувати тіло, то чи не найважливіше разом з тілом зберігати і душу людини цілою, здоровою, незіпсованою?» [8; с.312].

Такі сентенції у листах Г.Сковороди виникають не випадково, оскільки основним філософським питанням для письменника було не тільки відношення Буття й Свідомості (Матерії й Духу), а й проблема походження, сутності (справжності), призначання людини, її шляху до щастя.

Свого часу Д. Чижевський, аналізуючи діалогічну форму творів Г.Сковороди відзначав, що остання, на жаль, «великою мірою лише суто зовнішня краса, яка не зливається органічно зі змістом творів» [12; с.337]. На переконання дослідника, учасники діалогу у Г.Сковороди лише зрідка «характеризовані індивідуально, але іноді автор, мабуть, забуває про їх особистість та вони в дальшому ході діалогу грають іншу роль, аніж доти. Запитання, що їх ставлять учасники, власне, не допомагають розвиткові думки. Думка розподіляється між учасниками діалогу автором» [12; с.338].

На наше переконання листи, Г.Сковороди засвідчують: що письменник увесь у своєму кореспондентові-дописувачі, у прагненні зрозуміти його,

переконати, запевнити. У листах здійснюється нескінченний процес пізнання адресантом людини, пізнання ним доби через особистість. У цьому сенсі кореспонденції змикаються з діалогами письменника, являючи собою до певної міри творчу майстерню митця.

Спостереження над листами Г.Сковороди до М.Ковалинського дає підстави стверджувати, що вони мають відображальний характер. Вони віддзеркалюють думки, почуття, події, певну атмосферу. Автор у них не створює літературного «амплуа», а прагне писати просто і природно, орієнтуючись не на багатовікову традицію, а на повсякденну розмовну практику. У нього лист із жанру риторичного перетворюється в жанр оповідальний і антириторичний.

Жанровий пошук у листах Г.Сковороди виявився й конкретизувався також на проблемно-тематичному рівні. Проглядаючи природні для митця вузли, довкола яких об'єднуються проблемно-тематичні складники, виділяються літературно-критичні погляди автора, сповідь, різноманітна інформація. Присутність означених мотивів надає кореспонденціям калейдоскопічного характеру, що знайшло свій вияв і в стильовій манері.

Варто зазначити, що в листах Г.Сковороди практично відсутні перехідні фрази, які б забезпечували перехід від однієї теми до іншої. Натомість письменник використовує тире (означений графічний знак може в епістолах письменника виконувати стилістичну функцію, а також оформляти діалог). Наявний у листах асоціативний зв'язок породжений силою уяви. Спостерігаємо асоціації літературні та побутові. Усе це забезпечує внутрішній логічний зв'язок в епістолах.

Епістолярні діалоги письменника засвідчують появу нового синкретичного типу кореспонденцій: листів побутових і літературних з яскраво вираженою історичною самосвідомістю одночасно, які ґрунтуються на спілкуванні близьких людей і водночас написаних невимушено, витончено. Означені якості, а не лише важливість порушуваних тем, чи цікавий зміст, як правило, нині приваблюють дослідників.

На наш погляд, листи Г.Сковороди — це новий тип світосприйняття, мислення письменника. А нове мислення - це не лише оцінки зовнішнього, об'єктивно існуючої реальності, це й психологічний стан, спонтанний «вибух»

настрою, переживань, оцінок і переоцінок як дійсності, так і себе самого. Це наслідок величезної й довготривалої роботи душі.

Свого часу німецький письменник Й.Бехер на запитання, що є основою новаторства, відзначав, що нове мистецтво ніколи не починається з нових форм, його зумовлює поява нової людини. Ці слова є знаковими й для епістолярію Г.Сковороди, оскільки він творився людиною високої духовної культури.

Для нього - центр уваги не тільки в собі самому, а й у тих, з ким він спілкується. Кореспондент для нього — це насамперед співрозмовник. У цьому сенсі митець утверджує буберівську думку про діалогічну особистість, яка «не відокремлює себе від інших, а, значить, не відокремлює себе від буття» [4; с.273]. Навіть у глибокій самоті письменник не втрачає відчуття перебування обличчям до обличчя з кимось, оскільки завжди перебуває у духовному зв'язку зі світом. Тому не випадково у листах з'являються, зокрема, такі слова: *«...Арістотель сказав: «Самотня людина - або дикий звір, або бог». Це значить, що для звичайних людей самотність-смерть, але насолода для тих, які або зовсім дурні, або видатні мудреці Першим пустиня приємна своєю тишею, нерухомістю; божественний же розум останніх, знайшовши божественне, ним постійно займається і вельми втішається тим, що для звичайних умів недоступне...»* І далі: *«... що є філософія? Відповідь: перебувати на самоті з собою, з собою вміти вести розмову»* [8;с.231-232].

Для Г.Сковороди життя полягає в постійному діалозі й завжди протиставлене монологічному існуванню, оскільки останнє свідчить про неспроможність спілкуватися з іншою людиною, відчуваючи, що вона є. Для нього — монологічне слово — одноголосне. Воно претендує на володіння готовою істиною, адже завжди відзначається самототожністю й самодостатністю. Зверненість поета до іншої людини існує як продуктивна альтернатива, здатна зруйнувати монологічну думку. Не даремно у письменницькій практиці Г.Сковорода створює прозові твори, які за структурою є діалогічними й полілогічними «диспутами» на кшталт тих, які свого часу влаштовувалися в школах еллінської Греції, а також викладачами й спудеями Києво-Могилянської академії. Адже для філософа й письменника-гуманіста важливим було не так

знання й творення нових філософських цінностей (то-засоби), як пізнання (істина), як шлях до самопізнання та творення Людини.

Відтак, епістолярій порушує не тільки проблему слова, а й проблему свідомості. Йдеться про протиставлення діалогічної свідомості монологічній. Зокрема М. Бахтін, акцентуючи на монологічній свідомості, визначає її як таку, що сприймає все в єдиному замкнутому контексті, не співвідноситься діалогічно з іншим текстом-відповіддю. Породженням такої свідомості є монологічне слово, слово з обмеженими можливостями контактів і сполучень. Це слово, яке вимагає «благоговійного повторення, а не подальшого розвитку, виправлень і доповнень» [2; с. 188]. Монологічне слово, вирване з діалогу: може тільки цитуватися серед реплік, але саме не може стати реплікою серед інших рівноправних із ним реплік. Авторитарне за своєю суттю, монологічне слово постійно «виштовхується» за допомогою «пародійних антитіл» [2; с. 189]. Іншими словами, монологічна свідомість позбавлена того розмаїття осмислених образів та смислових поєднань, які втілює діалогічна свідомість. На відміну від неї, діалогічна думка відчуває себе в світі (як частина його). Поліфонічному мисленню, відзначає М.Бахтін, доступні такі сторони людини, які не даються художньому освоєнню з монологічних позицій.

На наш погляд, листування Г.Сковороди має виразно діалогічний характер, тобто його кореспонденції до М.Ковалинського вміщують різні погляди, в них можлива боротьба ідей, переконань, уподобань. У жодному із листів автор не пропонує лише єдино можливих тверджень, які можуть пропонуватися як готова істина.

Виразно монологічний характер епістолярний жанр мав хіба що в добу. Класицизму, як і вся культура означеного періоду, оскільки діалогізм тоді перебував на периферії. Основна причина занепаду діалогу, який був характерним для Ренесансу, полягає в зміні світосприйняття. Діалогу не було, бо не було можливе існування двох різних поглядів, їхніх зіткнень, оскільки істина єдина й наперед задана. Остання існувала поза свідомістю адресата й повністю визначала та створювала єдиний погляд. Це можна вважати сходженням усіх виражених у тексті суб'єктивно-об'єктивних стосунків в одному

фіксованому фокусі. Монологічність, переконана, пов'язана з соціальною обмеженістю й замкнутістю того стану, який був носієм писемної культури.

Орієнтація на усне мовлення давала змогу письменникові вводити в структуру листа прислів'я та приказки, які підсилюють афористичність і точність судження письменника про найрізноманітніші сторони людського життя. Усе це водночас віднаходило свій вияв і в художній практиці письменника, оскільки значно підсилювало влучність сказаного.

Кореспонденції Г.Сковороди вміщують велику кількість цитат із Біблії, художньої літератури, висловів філософів та публіцистів. Святе Письмо митець називає **«раєм благочестивих і ангельських умів, на яке завжди дивляться, але яким ніколи не можуть пересититися»** (лист, датований другою половиною вересня, початком жовтня 1762 р.) [8; с.232]. Через те, в листах дуже часто цитуються рядки на кшталт **«Очи бо ею держастеся, да его не познают»**, або **«Буду прагнути, можливо досягну»** тощо [8; с.256]. Окремі кореспонденції навіть замість формули звертання-привітання вміщують цитати, наприклад: **«Блаженні ваші очі, що бачать, і вуха, що чують»** (Матвій, гл.13) **та ін.** [8; с.255].

Усе це виникає в листах письменника не випадково. Г.Сковорода бачив Біблію як світ символів, тобто закодованих знаків [18]. Вона стала для нього, за твердженням А.Товкачевського, «ліхтарнею, що освічує своїм світлом дорогу до царства Божого, словом Божим, язиком огненным, що палить своїм негасимим полум'ям серце людей <...>. У кожному слові, у кожному біблійському оповіданні Сковорода знаходив зерно невмирущої правди, яке він знайшов як Божий дарунок у глибині своєї душі» [10]. І далі: «Біблія стала перед Сковородою, як «вузол і вузлів ланцюг», як цілий окремий світ побіч двох інших світів: «світу звичайного» і «людини» [10]. Г.Сковорода був добре обізнаний із вченням найвидатніших філософів як античних греко-римських - Сократа, Платона, Аристотеля, Епікура, Сенеки та інших, так і мислителів Заходу та Сходу пізнішого часу. Через те, в його кореспонденціях дуже часто спостерігається цитування означених майстрів слова. Зокрема, у листі до М.Ковалинського, датованого груднем 1762 р., він цитує Платона: **«Для мене немає нічого важливішого, ніж бути чи стати кращим»** [8; с.250]. В іншому

листі, від 27.01.1763 р., звертається до Плутарха: «Як підроблені під золото речі наслідують блиск і красу золота, так і підлесник, наслідуючи приємність і принади друга, завжди здається веселим і блискучим, ніколи не чинячи опору, ніколи ні в чому не відмовляючи. Все ж таки ми повинні не відразу запідозрювати в лестоцях тих, хто хвалить: своєчасна похвала личить другові не менше, ніж осуд» [8 ;с.267].

Цитати у листах Г.Сковороди функціонують як репліки дистанційного діалогу. Митець використовує в епістолі запитання або будь-які висловлювання щодо проблем, які цікавлять обох співрозмовників, з метою дати на них відповідь, або зробити відправною точкою розлогих міркувань. Водночас цитати могли стати композиційним елементом, який організовує весь лист. Тобто епістола побудована відповідно на те чи інше висловлювання. Гадаємо, що цитатний спосіб ведення листової розмови є не лише стильовою проблемою, а й історико-культурною. Зміст «чужого мовлення» та його функції в авторському тексті дають змогу з'ясувати комплекс домінантних мотивів, коло найбільш читабельних авторів означеного періоду. А в листах Г.Сковороди цитати ще й демонструють феноменальний духовний діапазон автора кореспонденцій. Такі листи засвідчують постійну, напружену працю думки, прагнення та зацікавлення митця й віддзеркалюють надзвичайно широкий спектр його соціальних і моральних пошуків.

Отже, аналіз приватних кореспонденцій Г.Сковороди до М.Ковалинського дає підстави стверджувати, що останні - це, з одного боку, ідентифікація внутрішнього світу митця, його мікросвіту, а з іншого - документ доби, що пройшов крізь серце і став особистим переживанням. Сенс форми, якої набуває епістола у творчості письменника, полягає в свідомому «відтворенні» її структури, в освоєнні не стільки зовнішніх ознак, скільки її внутрішньої суті: інтимного «ти», довірливих інтонацій товариської розмови, гострого відчуття співрозмовника, особливого слова-слова звернення.

Список використаних джерел

1. Аверинцев С.С. Историческая подвижность категории жанра: опыт периодизации //С.С.Аверинцев. Историческая поэтика. Итоги и перспективы изучения. - М.: Наука, 1986.-С. 104-116.
2. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа //Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. - М.: Искусство, 1986.- С.187-220.
3. Брюгген В. Без листів література неповна /В.Брюгген //Вітчизна.- 1996.-№№ 5-6.- С.109-111.
4. Бубер М. Два образы веры /М.Бубер. - М.: Аст,1995.- 590с.
5. Лихачев Д.С. Поэтика древнерусской литературы /Д.С.Лихачев. - М.: Наука, 1984. - 372 с.
6. Наливайко Д.С. Барокко //УЛЕ: В 5 т.- К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії ім. М.П. Бажана, 1988.-Т.1. - С.131-132.
7. Петриченко Н.Г. Методика використання епістолярних матеріалів у процесі вивчення української літератури. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 /Київ, пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова.- К., 2003,- 21с.
8. Сковорода Г.С. Повне зібр. творів: У 2-х т. - Т. 2 /Г.С.Сковорода.- К.: Наукова думка, 1973.- 576 с.
9. Сметанин В.А. Новое в развитии представлений об эпистолографии /В.А. Сметанин //Античные традиции и византийские реалии. - Свердловск, 1980.- Вып.17,- С. 5-18 .
10. Товкачевський Андрій. Григорій Савич Сковорода// Українська хата. - 1913. - липень-серпень. — с.479-496.
11. Тодд У.М. Дружеское письмо как литературный жанр в пушкинскую эпоху /И.Ю. Куберский (пер. с англ.). - СПб.: Академический проект, 1994. - 207с.
12. Чижевський Д.І. Історія української літератури /Д. Чижевський. — К.: ВЦ «Академія», 2003. - 568 с.

Стаття надійшла до редакції 1 грудня 2016 року